

Lourdes Beneria: “Les desigualtats que crea el capitalisme actual no són compatibles amb la democràcia”

Carol Pujadas i Enric Miravittlas (@esquerres)

Lourdes Beneria (Vall de Boí, 1937) és economista i catedràtica emèrita de la prestigiosa universitat novaiorquesa de Cornell. Experta en mercat de treball, economia informal, gènere i desenvolupament, Beneria pertany a aquella categoria d'economistes que amb freqüència són titllats d' "heterodoxos" perquè les seves opinions s'aparten del corrent majoritari de pensament econòmic. La seva dilatada i brillant carrera acadèmica, desenvolupada principalment als Estats Units, la va fer mereixedora de la Medalla Narcís Monturiol al mèrit científic, concedida per la Generalitat al 2003. Poc coneguda a Catalunya, on ha tornat a viure fa uns anys, Beneria és una economista crítica, experimentada, humil i que parla sense estridències.

La crisi econòmica actual és una crisi del capitalisme com a sistema?

Jo diria que sí, però aquesta pregunta és difícil de respondre clarament. Crec que hi ha dues coses: d'una banda, una crisi del capitalisme com a sistema i de l'altra, una crisi més específica que va començar amb l'esclat de les dues bombolles (la immobiliària i la financera) i que s'ha anat perpetuant amb polítiques equivocades i altres esdeveniments. Les dues crisis estan connectades; el capitalisme com a sistema es reflecteix en la greu crisi del medi ambient o en els problemes de corrupció i la manca de valors ètics que proliferen per tot arreu.

Durant els primers anys de la crisi es parlava de la necessitat de refundar el capitalisme, tanmateix, d'aquesta idea sembla que ja no se'n parla...

Això ho va dir en Sarkozy -entre d'altres-perquè va veure aquestes connexions (i en aquell moment molts de nosaltres hi vàrem veure una oportunitat per introduir canvis profunds). Després, al mateix Sarkozy segurament el devia espantar la resposta de què vol dir això de refundar el capitalisme. Sembla que ara ja no se'n parla però seguim sent molts els crítics que creiem que el capitalisme —tal i com ha funcionat fins ara— ja no pot continuar. I si segueix, pot crear problemes econòmics i socials enormes, com ara els derivats de les desigualtats creixents tan evidents resultat de les polítiques neoliberals de les darreres dècades. I aquestes desigualtats no són sostenibles perquè no són compatibles amb una vertadera democràcia. Això explica l'èxit del llibre de Piketty sobre la desigualtat global. Està clar que la desigualtat creixent podria crear tensions molt fortes a l'interior dels països o entre ells, com s'està fent evident en el cas de Grècia. Les desigualtats són negatives fins i tot des del punt de vista del creixement econòmic —a més dels aspectes socials—tal com han argumentat l'economista Dany Rodrik de la Universitat de Harvard i d'altres economistes.

Les desigualtats són l'única preocupació?

Les desigualtats són només un dels aspectes, un altre és el del medi ambient i la destrucció del nostre planeta. Estem desequilibrant la Terra, tal com ens recorden cada dia els mitjans de comunicació i els científics que ja fa dies ens donen detalls d'una Terra malalta i amenaçadora a la vegada. Una cosa és que hi hagi molta gent que sigui conscient del problema, i l'altra és posar-se d'acord amb les mesures que s'han d'adoptar per a limitar les emissions de CO2 o netejar les nostres ciutats cada cop més contaminades. És difícil que els països arribin a acords per a destinar recursos nacionals i globals suficients per tal d'aturar aquesta destrucció i amenaça. Fins ara només s'han aplicat uns quants pal·liatius, però no s'ha aconseguit aturar el desastre que ens cau a sobre.

En quin indicador ens hauríem de fixar per mesurar el grau de desenvolupament?

Molts dels indicadors que s'han utilitzat fins ara, i que encara són els més corrents, es concentren a l'entorn del creixement del PIB i altres indicadors econòmics com ara el nivell de renda, els nivells de producció i consum, etc. El PIB inclou, d'una banda, la producció de béns que necessitem (com els aliments o els serveis del sistema educatiu) però també la de béns que en realitat ens fan mal, com les armes, els productes que contaminen o destrueixen la natura o els béns de luxe, que no satisfan les necessitats bàsiques i que en realitat contribueixen a un consumisme nefast per les nostres societats. El grau de desenvolupament hauria de mesurar sobretot el nivell de satisfacció de

les necessitats bàsiques de tothom: aliments, salut, habitatge, educació, nivell cultural, conservació de la natura i del patrimoni històric, i finalment, benestar en general. Caldria repensar el contracte social, és a dir, pensar què vol dir tenir un Estat del Benestar on la pobresa i l'explotació siguin eliminades i on el grau d'igualtat i cohesió social sigui elevat, amb una democràcia viva, tan política com econòmica.

L'IDH no captura bé la necessitat de garantir la igualtat?

L'Índex de Desenvolupament Humà, introduït pel PNUD per primera vegada el 1990, va ser un pas ben important en el sentit d'introduir variables no exclusivament econòmiques en les mesures del desenvolupament. L'índex inclou per exemple variables sobre l'esperança de vida de cada país, els nivells d'educació, la mortalitat maternal i l'infantil, la població amb accés a la sanitat i l'aigua potable, etc. Des del 1995 també s'han anat introduint indicadors de la desigualtat de gènere que amb els anys s'han anat perfeccionant.

Creus que és cert que hem viscut per sobre de les nostres possibilitats?

Hi ha gent que sí, com els que tenen diverses cases a diversos països o els que consumeixen en excés per damunt de les seves necessitats. Però aquesta expressió sovint s'adreça com a crítica a la gent que té menys recursos, acusant-la d'haver estirat més el braç que la màniga en estar atrapats –per exemple- per la hipoteca d'un habitatge. També s'acusa als governs d'haver fet massa despesa social (educació, salut, ajudes als més pobres) amb la idea de que aquests serveis s'haurien de privatitzar. En realitat es tracta d'una postura políticament i social poc responsable, doncs generalment aquells que es queixen són sovint els que poden pagar els serveis privats que necessiten.

Les polítiques d'austeritat actuals que vénen d'Europa són eficaces per créixer econòmicament?

S'han aplicat a diferents països d'Europa i no han funcionat, deixant de banda que han creat uns costos socials molt elevats. El cas de Grècia, Espanya o Regne Unit els coneixem prou bé, i a Europa en general les polítiques d'austeritat imposades per la troika no han funcionat. Per això ara, per fi, sembla que s'està canviant d'estratègia malgrat que, com veiem en el cas de Grècia, el problema del deute continua i la tensió entre democràcia i interessos financers és encara molt forta. Això no vol dir que algunes polítiques d'ajust no s'hagin de fer; un dels problemes és que els costos socials de les polítiques d'austeritat estan mal distribuïts. Mentre que s'ha rescatat els bancs amb milions d'euros, una gran quantitat de gent s'ha quedat sense feina i reduïda a la pobresa i a la precarietat; hem vist com els serveis de salut, educació, subsidis per la dependència, arts, activitats culturals, etc. s'han reduït a nivells ínfims o fins i tot s'han eliminat.

Com s'hauria d'ajustar?

Les empreses grans i les persones amb nivell de renda alt haurien de contribuir molt més del que ho estan fent. El sistema fiscal ha de ser progressiu i redistributiu. En canvi, els efectes de la crisi han estat regressius: els rics s'han fet més rics i els pobres més pobres, a banda que les classes mitjanes han minvat molt i en alguns casos estan desapareixent.

Però es diu que abaixar els impostos a les rendes altes afavoreix el dinamisme de l'economia...

No hi ha evidència que aquest principi, conegut com supply-side economics i que es va començar a divulgar sobretot durant l'època de Reagan als EUA i de Thatcher al Regne Unit, sigui realista. La idea és que l'estímul de l'economia no hauria de venir de la despesa pública o del paper de l'Estat –com argumenta l'economia keynesiana– sinó del sector privat, dels empresaris que acumulen prou recursos. Dit d'una altra manera: si el sistema fiscal no pressiona excessivament les rendes més altes i deixa que acumulin beneficis, aquestes els acabaran invertint i d'aquesta manera es crearà ocupació i es farà funcionar l'economia. Però, tal com han dit Paul Krugman i molts altres

economistes, s'ha demostrat que el sistema no ha funcionat d'aquesta manera, ni als Estats Units ni a Europa; la gran acumulació de recursos privats no s'ha invertit per a crear suficient ocupació i beneficiar la força laboral, sinó que s'ha destinat a l'especulació financera.

Les polítiques d'austeritat són propostes tècniques i neutrals des del punt de vista ideològic?

Els economistes ortodoxos ens les volen fer veure així, però a la llarga no ho poden dir perquè qui suporta els costos socials de les polítiques d'austeritat és la població treballadora i amb menys possibilitats de trobar feina. I si a més aquestes polítiques contribueixen a augmentar la desigualtat (social, de gènere, ètnica, etc.), no es pot dir que siguin polítiques neutrals.

Com es pot fer més competitiva una economia? Abaixant salaris?

Augmentant la productivitat del treball i invertint més en tecnologia. Per exemple, organitzant millor la producció i els serveis abordant el tema dels horaris. Sabem que la productivitat espanyola és de les més baixes d'Europa; es treballa moltes hores i es podria millorar en eficiència millorant a l'hora els problemes de conciliació entre el treball remunerat i el domèstic, etc.

La globalització és un fenomen positiu?

No és un fenomen tan positiu com inevitable, i en tenim molts exemples. Podem veure com el neoliberalisme, que està tan connectat a la globalització, ens porta a veure com de la nit al dia comerços de proximitat del centre de Barcelona deixen d'existir per donar pas a centres comercials i productes de grans marques. O també com les botigues emblemàtiques de Barcelona estan desapareixent perquè la competència global fa pujar els lloguers fins a no poder-los pagar. La globalització, si estem obsessionats amb el creixement econòmic, sí que es pot veure com un fenomen positiu, malgrat que es tracta d'un creixement desequilibrat: uns llocs milloren i d'altres perden capital, producció i llocs de treball. Genera molta competitivitat i pot fer més eficients alguns sectors econòmics, però també els pot destruir.

Quina valoració fa del TTIP que estan negociant la UE i els EUA?

Hi estic molt en contra perquè està pensat per a beneficiar les grans multinacionals que són la gran força darrere les negociacions actuals. És el mateix que volien fer amb l'OMC i que han aconseguit només parcialment perquè molts països s'han adonat que l'OMC no els beneficia com esperaven i, a més, representa un grau de dominació més elevat per part de les multinacionals i altres interessos comercials globals.

Per què quan un Estat té problemes de solvència les institucions financeres internacionals sempre recomanen realitzar una reforma del mercat de treball?

Perquè volen abaixar els costos laborals per afavorir la competitivitat vers l'exterior. Abans es feien devaluacions de les monedes. Ara, com que a Europa tenim l'euro, la recepta no pot ser aquesta. El problema de les reformes laborals és justament l'abaratiment del treball i la flexibilització del mercat laboral. El somni d'un capitalista és contractar exactament les hores de treball que necessita, i no haver de pagar per exemple tota una jornada de treball (o una pensió, etc.) quan no ho necessita. Malauradament, aquest somni s'està fent realitat amb la "flexibilitat laboral" i s'està estenent arreu del món.

L'ex-president de la patronal Díaz-Ferran va dir que "malauradament ara cal treballar més per menys". Ho comparteix?

La precarització laboral és l'estratègia que han adoptat molts Estats occidentals per a competir amb Xina, Índia i d'altres economies emergents. No és l'única via per competir. Els alemanys ho han aconseguit d'una altra manera, però deixant capes de població amb nivells de renda que no els permeten viure dignament.

Són útils els sindicats a l'hora de defensar millors condicions de treball?

Molts estudis han demostrat que històricament allà on hi ha sindicats hi ha millors condicions laborals amb salaris més alts i estats del benestar més aprofundits. És lògic que sigui així: la unió i l'organització fan la força.

Hi ha qui defensa que els sindicats generen ineficiència i que, per tant, cal anar cap a una individualització de les relacions laborals...

Aquest argument s'hauria d'atacar d'una altra manera. Si els sindicats no funcionen bé, caldria reformar-los perquè funcionessin bé. A partir dels anys 70 comencem a transitar des de l'antic contracte de treball al "nou contracte laboral", que té menys condicions acordades col·lectivament i que regula llocs de treball més individualitzats i difícils de comparar. Això afebleix la capacitat de negociació dels assalariats.

Per què hi ha tant atur a Espanya i a Catalunya?

Ara, perquè hi ha crisi econòmica, perquè no hi ha demanda com a conseqüència de l'explosió de les bombolles (financera i immobiliària). D'altra banda, les noves tecnologies eliminen molts llocs de treball i la robotització del mercat de treball intensificarà aquesta tendència. L'esforç laboral és cada cop més prescindible, no només dins de la indústria sinó també en els serveis. Això és una gran oportunitat per a reduir la jornada laboral -com ha passat històricament amb el canvi tecnològic- però no es parla suficient d'aquesta possibilitat. Disminuir les hores treballades ajudaria a mantenir més llocs de treball. La productivitat del treball ha augmentat molt des dels anys 70 en el món occidental però els salaris no han pujat d'una manera proporcional, molt al contrari.

Per què les dones tenen una taxa d'activitat inferior als homes?

Històricament, quan el capitalisme va aparèixer, els homes van sortir a treballar fora de la llar i les dones es van concentrar en les tasques dins o a l'entorn de la unitat domèstica, perquè se les associava més amb les activitats de reproducció i de cura familiar. A les societats precapitalistes aquesta diferenciació de rols ja existia malgrat que homes i dones treballaven dins de l'"oikos" (casa/família). Amb el temps les dones s'han anat incorporant al treball remunerat, però les normes de gènere i les dificultats per la seva participació laboral encara presenten problemes de cara a una participació en condicions igualitàries amb els homes. El grau de desigualtat en tot cas depèn de molts factors a més del gènere: cultura, raça, ètnia, etc.

És cert que les dones guanyen menys que els homes per fer la mateixa feina?

L'anomenada "escletxa salarial" és pràcticament universal malgrat que la proporció exacta varia entre països, regions, sectors, professions, etc. Sovint no es pot dir que homes i dones facin exactament la mateixa feina perquè el problema és la segmentació laboral o la separació horitzontal i vertical d'homes i dones en tasques que es classifiquen com "masculines" o "femenines". Una classificació que s'utilitza com a justificant de les diferències salarials. A nivell mundial, la diferència salarial per gènere s'ha reduït durant les darreres dècades a alguns països però ni molt menys s'ha eliminat. Actualment a Espanya les dones cobren aproximadament un 70% del que cobren els homes, malgrat que aquesta xifra és un promig i no té en compte exactament les mateixes feines. En tot cas, el percentatge dona una idea del problema, que va acompanyat d'una gran lentitud la reducció de l'escletxa.

La presidenta del Cercle d'Empresaris, Mònica Oriol, va dir que prefereix contractar dones majors de 45 anys per a no trobar-se amb el "problema" de l'embaràs. Creus que la major part d'empresaris o empresàries comparteixen aquesta opinió?

Aquesta opinió reflecteix els prejudicis de molta gent: la dona embarassada s'hauria de quedar a casa! Afortunadament això s'ha superat força -fins al punt que una política embarassada ha fet campanya electoral i ha guanyat les eleccions a Andalusia-. En tot cas, una empresa hauria d'estar preparada i tenir voluntat de no considerar l'embaràs un obstacle, doncs altrament estariem davant

d'una discriminació de gènere.

Continua existint una divisió Nord-Sud en termes de creixement econòmic i de desenvolupament?

Aquest supòsit s'està diluint una mica. Per exemple, darrerament els BRICs han emergit amb molta força malgrat que ara estiguin passant un moment menys bo que a la dècada passada. Fins i tot el juliol del 2014 es va crear un banc de desenvolupament propi, al marge del Banc Mundial amb seu a Shanghai, i ara s'està negociant la creació d'un altre banc per part de la Xina i alguns països europeus. Hi ha molts països del Sud que ja no recorren a l'FMI o al Banc Mundial per a demanar crèdit; van a demanar-lo als països del Sud perquè tenen la capacitat per a donar crèdit, sobretot la Xina.

És normal que Espanya i Catalunya hagin reduït d'una forma tan dràstica l'ajuda al desenvolupament?

La cooperació no és una prioritat per aquests governs. Com que no els interessa massa, només reaccionen quan hi ha molta pressió. Si tinguéssim una taxa Tobin i dediquéssim, per exemple, el 10-15% a cooperació, seria més fàcil obtenir els recursos que fan falta per a la cooperació i altres polítiques globals. A més, la crisi és una bona excusa per a tallar els ajuts, sobretot quan els problemes econòmics i socials a casa han anat augmentant.

El govern alemany diu que una taxa sobre les transaccions financeres és materialment impossible d'aplicar...

Pot ser difícil en alguns casos però es perfectament possible perquè sabem quines transferències es fan -si més no, les legals-, els seus orígens i els seus destinataris. També sabem perfectament que el valor monetari d'aquestes transaccions és enorme, que està creixent i que podria ser una font d'ingressos molt important per a redistribuir la riquesa en el món.